

(กสม. แลงข่าวเด่นประจำสัปดาห์ ครั้งที่ 11/2569)

กสม. ชงข้อเสนอแนะการตรวจเก็บดีเอ็นเอโดยเคารพสิทธิฯ

หลังพบกรณีละเมิดสิทธิและเสรีภาพประชาชนจากการบังคับตรวจและใช้อำนาจเกินขอบเขตกฎหมาย
- ซีโครงการรถไฟฟ้ายาสีส้ม ช่วงพื้นที่ชุมชนประชาสงเคราะห์ จ่ายค่าทดแทนเวนคืนที่ดินไม่เป็นธรรม

และจำกัดสิทธิผู้ได้รับผลกระทบในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

- เผยกิจการเหมืองแร่โพแทช อ.ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา เสี่ยงละเมิดสิทธิฯ

และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมแก้ไข

วันศุกร์ที่ 27 มีนาคม 2569 เวลา 14.00 น. คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) โดยนายสันต์ ภัยหลิกสิทธิ์ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และนางสาวหรรษา หอมหวล เลขานุการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ แลงข่าวเด่นประจำสัปดาห์ ครั้งที่ 11/2569 โดยมีวาระสำคัญดังนี้

1. กสม. ชงข้อเสนอแนะการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอในกระบวนการยุติธรรมโดยเคารพสิทธิฯ
หลังพบกรณีละเมิดสิทธิและเสรีภาพประชาชนจากการบังคับตรวจและใช้อำนาจเกินขอบเขตกฎหมาย

นายสันต์ ภัยหลิกสิทธิ์ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เผยว่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ได้รับเรื่องร้องเรียนเกี่ยวกับการตรวจเก็บตัวอย่างสารพันธุกรรม (ดีเอ็นเอ) ในกระบวนการยุติธรรมมาอย่างต่อเนื่อง อาทิ การตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอกลุ่มผู้พัน โทษ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มเด็กและสตรี ตลอดจนบุคคลในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อนำเข้าสู่ฐานข้อมูล ซึ่งกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ด้วยเหตุนี้ กสม. จึงได้มีมติให้หยักยกกรณีดังกล่าวขึ้นเพื่อศึกษาและจัดทำข้อเสนอแนะในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเชิงระบบ รวมทั้งการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน

กสม. พิจารณา เห็นว่า การตรวจเก็บตัวอย่างสารพันธุกรรมเป็นเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญต่อกระบวนการยุติธรรม เนื่องจากสารพันธุกรรมเป็นข้อมูลทางชีวภาพที่สามารถใช้ระบุตัวตนได้อย่างแม่นยำและเป็นพยานหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ อย่างไรก็ดี กสม. เห็นว่า การตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอในหลายกรณีกระทบต่อสิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในความเป็นส่วนตัว และสิทธิในกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม โดยปรากฏประเด็นปัญหาสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

(1) ปัญหาการตีความอำนาจของเจ้าหน้าที่เพื่อตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอกับบุคคลต่าง ๆ เกินขอบเขตที่กฎหมายบัญญัติไว้ กล่าวคือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้อำนาจพนักงานสอบสวนตรวจพิสูจน์บุคคลโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อใช้เป็นพยานหลักฐานในคดีได้ โดยขอบเขตบุคคลที่อาจถูกตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอมีเพียง 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ต้องหา ผู้เสียหาย และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับคดี แต่แนวทางการปฏิบัติตามที่ปรากฏจากนโยบาย คำสั่ง หรือข้อสั่งการของหน่วยงานรัฐได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้อย่างกว้างขวาง ทั้งผู้พัน โทษ โครงการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอกลุ่มชาติพันธุ์แบบเหมารวมเพื่อปราบปราม

ยาเสพติดในพื้นที่แนวชายแดน และจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายความมั่นคง ส่งผลให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่มีการขยายขอบข่ายกลุ่มบุคคลที่ต้องตรวจเก็บเกินกว่าที่กฎหมายบัญญัติไว้ โดยมีได้คำนึงถึงวิธีการที่เหมาะสมตามหลักความได้สัดส่วน อันเป็นหลักการพื้นฐานในการควบคุม ตรวจสอบการใช้อำนาจทางปกครองและการกระทำทางปกครอง

นอกจากนี้ ยังพบปัญหาการเยียวยาความเสียหาย โดยบุคคลที่ถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพจากการตรวจเก็บ ตัวอย่างดีเอ็นเอยังคงไม่ได้รับการเยียวยาจากรัฐตามสิทธิที่พึงมี และภาระการพิสูจน์ความเสียหายมักตกอยู่กับผู้ถูกละเมิดทั้งที่พยานหลักฐานอยู่ในความครอบครองของรัฐ จึงเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงสิทธิการเยียวยา

(2) ปัญหาความยินยอมให้ตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอ มีหลายกรณีที่ถูกตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอ มีความเกรงกลัวเนื่องจากอยู่ในสภาวะกดดันภายใต้อำนาจบังคับของเจ้าหน้าที่ ทำให้ความยินยอมมิได้เกิดขึ้นโดยเสรี ทั้งยังมุ่งเน้นเพียงรูปแบบการลงนามในเอกสารให้ความยินยอมที่หน่วยงานกำหนด โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการก่อนตรวจเก็บ เช่น การแสดงตนและอำนาจตามกฎหมายของเจ้าหน้าที่ วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการตรวจเก็บ และผลทางกฎหมายหลังจากการให้ความยินยอม ตลอดทั้งการสื่อสารของเจ้าหน้าที่ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงข้อจำกัดทางด้านภาษาของประชาชนบางกลุ่ม ประกอบกับดีเอ็นเอถือเป็นข้อมูลส่วนบุคคลที่มีความอ่อนไหว ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิส่วนบุคคลในระยะยาว จึงจำเป็นต้องได้รับความยินยอมโดยชัดแจ้งและสมัครใจ รวมทั้งต้องมีมาตรการคุ้มครองข้อมูลดังกล่าวตามกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล

(3) ปัญหาความซ้ำซ้อนในการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอ ปัจจุบันประเทศไทยมีหน่วยงานที่ให้บริการทางด้านนิติวิทยาศาสตร์และเกี่ยวข้องโดยตรงกับการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอ ได้แก่ สำนักงานพิสูจน์หลักฐานตำรวจ และสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ รวมทั้งหน่วยงานอื่นที่มีภารกิจเกี่ยวเนื่อง เช่น กรมสอบสวนคดีพิเศษ กรมราชทัณฑ์ กรมการปกครอง สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ฯลฯ ทำให้มีบุคคลเดียวกันถูกตรวจเก็บตัวอย่างสารพันธุกรรมซ้ำซ้อนหลายครั้งทั้งจากหน่วยงานเดิมหรือหน่วยงานอื่น อันเป็นผลมาจากหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมมีโครงสร้างการทำงานแบบแยกส่วน ขาดการเชื่อมโยงฐานข้อมูลระหว่างกัน ซึ่งนอกจากกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอแล้ว ยังทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรและใช้งบประมาณของแผ่นดินอย่างไม่คุ้มค่า

และ (4) ประเด็นการจัดทำฐานข้อมูลสารพันธุกรรม (DNA Database) หลายประเทศเช่น สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา สิงคโปร์ และญี่ปุ่น มีการจัดตั้งฐานข้อมูลสารพันธุกรรมระดับชาติภายใต้กฎหมายเฉพาะ ทำให้มีมาตรฐานกลางและหลักเกณฑ์การตรวจเก็บดีเอ็นเอเพื่อนำเข้าสู่ฐานข้อมูล สำหรับประเทศไทย แม้จะยังไม่มีการจัดตั้งฐานข้อมูลสารพันธุกรรมแห่งชาติ แต่มีการจัดตั้งฐานข้อมูลสารพันธุกรรมในระดับหน่วยงาน ซึ่งยังคงปราศจากกฎหมายรองรับหน้าที่และให้อำนาจเฉพาะแก่เจ้าหน้าที่เพื่อนำเข้าบริหารจัดการ และใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูล รวมทั้งการกำหนดหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบ จึงยังไม่อาจลดความซ้ำซ้อนในการตรวจเก็บและทำให้เจ้าหน้าที่รัฐยังไม่สามารถใช้อำนาจข้อมูลทางนิติวิทยาศาสตร์เพื่ออำนวยความสะดวกยุติธรรมอย่างเต็มประสิทธิภาพได้

ด้วยเหตุผลข้างต้น กสม. ในคราวประชุมด้านการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2569 จึงมีมติให้มีข้อเสนอแนะต่อรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี เพื่อมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ สรุปได้ดังนี้

(1) ข้อเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ให้ยกเลิกนโยบาย คำสั่ง หรือข้อสั่งการใด ๆ ที่กำหนดให้มีการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอผู้พัน โทษ และระงับการดำเนินการที่มีลักษณะเป็นการขยายขอบเขตของบุคคลที่จะถูกตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอเกินกว่าที่บัญญัติไว้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 131/1 และให้ทบทวนการดำเนิน โครงการตรวจเก็บดีเอ็นเอของบุคคลกลุ่มเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับคดีอาชญากรรมและคดีอาญา ทั้งนี้ หากมีความจำเป็นต้องดำเนินการให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกำชับเจ้าหน้าที่ให้แจ้งข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายวัตถุประสงค์ ขั้นตอนและวิธีการจัดเก็บการใช้ข้อมูล และสิทธิต่าง ๆ ที่พึงทราบ แก่บุคคลที่จะถูกตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเออย่างครบถ้วน

นอกจากนี้ ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทบทวนการใช้อำนาจตามกฎหมายความมั่นคง และห้ามตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอจากเด็กและเยาวชน เว้นแต่กรณีจำเป็นให้นำพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาบังคับใช้ เพื่อคุ้มครองสิทธิและสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชน รวมทั้งให้กำหนดหลักเกณฑ์การเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐให้ครอบคลุมถึงบุคคลซึ่งได้รับความเสียหายหรือผลกระทบจากการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอ โดยไม่สร้างภาระให้แก่ประชาชน

(2) ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบ หรือคำสั่ง ให้คณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมแห่งชาติ (กพยช.) ในฐานะกลไกระดับชาติดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์งานยุติธรรมของประเทศ บรรลุประเด็นการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอเป็นวาระสำคัญ โดยระยะเร่งด่วน ให้ กพยช. ร่วมกับสำนักงานพิสูจน์หลักฐานตำรวจ และสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ ในฐานะหน่วยงานที่มีฐานข้อมูลดีเอ็นเอ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ออกคำสั่งกำหนดแนวทางบูรณาการและเชื่อมโยงฐานข้อมูล เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการตรวจเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอ โดยเฉพาะกำชับให้การตรวจเก็บตัวอย่างต้องเป็นไปตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาอย่างเคร่งครัด และคำนึงถึงหลักการให้ความยินยอมโดยชัดแจ้ง ปราศจากการบังคับข่มขู่ หรืออยู่ภายใต้สภาวะจำยอม รวมถึงจัดให้มีล่ามภาษาต่างประเทศหรือภาษาท้องถิ่นที่เหมาะสมเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่กลุ่มประชากรเฉพาะ

และระยะยาว ให้ กพยช. พัฒนาและจัดทำร่างกฎหมายกลางว่าด้วยการจัดทำและบริหารจัดการฐานข้อมูลพันธุกรรมระดับชาติ เพื่อให้มีการตรากฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่กำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนการดำเนินการ โดยสร้างกลไกการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐให้เป็นไปอย่างถูกต้อง โปร่งใส และตรวจสอบได้ อันเป็นการป้องกันและแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชนเชิงระบบ

2. กสม. ชี้โครงการรถไฟฟ้าสายสีส้ม ช่วงพื้นที่ชุมชนประชาสงเคราะห์ เขตดินแดง จ่ายค่าทดแทนเวนคืนที่ดินอย่างไม่เป็นธรรม และจำกัดสิทธิผู้ได้รับผลกระทบในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร

นางสาวहरรรษา หอมหวล เลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เปิดเผยว่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ได้รับเรื่องร้องเรียนเมื่อเดือนสิงหาคม 2568 ระบุว่า โครงการรถไฟฟ้าสายสีส้ม ช่วงตลิ่งชัน-ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ของการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) ผู้ถูกร้อง ได้กำหนดเวนคืนที่ดินชุมชนประชาสงเคราะห์ เขตดินแดง ซึ่งประกอบด้วย 7 ชุมชนย่อย รวมกว่า 200 หลังคาเรือน ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่คำนึงถึงค่าเสียโอกาสในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ และไม่ประกาศหลักเกณฑ์วิธีการประเมินค่าทดแทนให้ทราบเพื่อความโปร่งใส ทั้งยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในระหว่างการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment: EIA) เพื่อให้ความเห็นเรื่องการเวนคืนที่ดิน รวมทั้งไม่ปรากฏข้อเท็จจริงของปัญหาการเวนคืนที่ดินในรายงาน EIA จึงขอให้ตรวจสอบ และขอให้จัดทำรายงาน EIA ใหม่ โดยรับฟังความคิดเห็นและบันทึกปัญหาของประชาชน รวมทั้งทบทวนและพิจารณาการกำหนดราคาเวนคืนที่ดินใหม่

กสม. ได้พิจารณาข้อเท็จจริงจากทุกฝ่าย หลักกฎหมาย และหลักสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องแล้วเห็นว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 37 รับรองสิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก โดยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย และต้องชดเชยค่าทดแทนที่เป็นธรรม ภายในเวลาอันควรแก่เจ้าของ ตลอดจนบรรดาผู้ทรงสิทธิที่ได้รับความสะดวกเสียหายจากการเวนคืน โดยคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะ ผลกระทบต่อผู้ถูกเวนคืน รวมทั้งประโยชน์ที่ผู้ถูกเวนคืนอาจได้รับจากการเวนคืนนั้น

จากการตรวจสอบปรากฏข้อเท็จจริงรับฟังได้ว่า รฟม. ได้เวนคืนที่ดินโครงการรถไฟฟ้าสายสีส้ม ช่วงบางขุนนนท์-ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในท้องที่เขตดินแดงตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเวนคืนและการได้มาซึ่งอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2562 และกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้อง โดยมีคณะกรรมการเป็นผู้พิจารณา คณะกรรมการได้กำหนดหลักเกณฑ์ราคาเบื้องต้นโดยพิจารณาจากราคาซื้อขายในตลาด และราคาประเมินตามกฎหมายแล้วนำมาคำนวณราคาเฉลี่ยเป็นฐาน หากราคาเฉลี่ยต่ำกว่าราคาตลาดจะใช้ราคาตลาดเป็นฐาน พร้อมพิจารณาปรับเพิ่มหรือลดตามสภาพและที่ตั้งของที่ดิน และเพิ่มราคาอีกร้อยละ 10 จากเหตุผลด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของโครงการ อย่างไรก็ดี ยังปรากฏข้อเท็จจริงที่อาจทำให้ค่าทดแทนดังกล่าวไม่สอดคล้องกับการคุ้มครองให้ผู้ถูกเวนคืนได้รับค่าทดแทนที่เป็นธรรมและเพียงพอสำหรับการเข้าถึงที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ที่เหมาะสม เช่น ซอยโรงเรียนครูณพิทยา มีประกาศขายที่ดินพร้อมตึกแถว 3 ชั้น 14 ตารางวา ราคาเฉลี่ยตารางวาละประมาณ 438,000 บาท แต่ผู้ถูกเวนคืนบางรายได้ค่าทดแทนที่ดินและสิ่งปลูกสร้างที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันน้อยกว่าราคาขาย โดยอยู่ที่ประมาณตารางวาละ 29,000 - 180,000 บาท

ส่วนการกำหนดค่าทดแทนที่ดินที่ไม่มีทางออกสู่ทางสาธารณะ รฟม. ได้กำหนดค่าทดแทนให้แก่ผู้ถูกเวนคืนบางรายในราคาตารางวาละ 78,200 บาท ซึ่งต่ำกว่าที่ดินข้างเคียงที่ได้ราคาตารางวาละประมาณ 170,000 บาท ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคำพิพากษาของศาลปกครองสูงสุดที่ อผ. 177/2568 ที่วางแนววินิจฉัยไว้ว่า

แม้สภาพที่ดินจะไม่ติดถนนหรือซอย มีที่ดินแปลงอื่นล้อมรอบ และไม่ได้จัดทำทางเข้าออก แต่ทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้แนวเขตทางรถไฟสายใต้ที่กำลังก่อสร้างรถไฟฟ้ามหานคร สายสีแดง และยังแวดล้อมไปด้วยหมู่บ้านจัดสรร ย่านชุมชน สถานที่ราชการ และถนนสายหลักหลากหลาย แม้ที่ดินจะไม่ติดถนนสาธารณะเนื่องจากเป็นที่ดินที่ถูกแบ่งแยกมาจากที่ดินแปลงใหญ่ การกำหนดราคาต่ำจึงเป็นราคาที่ไม่สามารถสะท้อนราคาซื้อขายกันตามปกติในท้องตลาด จึงไม่เหมาะสมและไม่เป็นธรรม

ขณะที่การจ่ายค่าเสียหายทางจิตใจให้แก่ผู้ถูกเวนคืนที่ดินนั้น รฟม. จำกัดการจ่ายค่าเสียหายทางจิตใจเฉพาะผู้ถูกเวนคืนที่ดินทั้งหมดและต้องย้ายออกจากที่ดินเท่านั้น ไม่รวมผู้ถูกเวนคืนที่ดินบางส่วนซึ่งได้รับผลกระทบต่อสภาพการดำรงชีวิตตามปกติและผลกระทบทางจิตใจจากการที่ต้องปรับตัวกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่กลายเป็นถนนสัญจรด้วย โดยคำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด ที่ อ.105/2563 ได้วางแนววินิจฉัยว่า แม้ผู้ถูกฟ้องคดี (กรุงเทพมหานคร) จะอ้างว่าค่าเสียหายทางจิตใจถือเป็นการกำหนดค่าเสียหายเป็นกรณีพิเศษให้แก่เจ้าของที่ดินที่ต้องย้ายออกจากที่อยู่เดิมไปหาที่อยู่ใหม่ แต่เนื่องจากผู้ฟ้องคดีถูกเวนคืนที่ดินบางส่วน แม้จะยังคงอาศัยอยู่ต่อไปได้ แต่ต้องอยู่ติดถนนมากขึ้นและต้องดำเนินการต่าง ๆ เพื่อป้องกันขโมย ทำให้ได้รับความเดือดร้อนเสียหายจากการต้องอยู่อาศัยยากลำบากกว่าเดิม ซึ่งไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความยากลำบากในการที่ต้องย้ายออกจากที่อยู่เดิมไปหาที่อยู่ใหม่ ด้วยเหตุนี้ กสม. จึงเห็นว่า การกำหนดค่าทดแทนการเวนคืนที่ดินของ รฟม. ผู้ถูกร้องจึงไม่เป็นธรรมตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศรับรองไว้ อันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน

สำหรับประเด็นร้องเรียนว่าการก่อสร้างโครงการรถไฟฟ้ามหานคร สายสีแดง ช่วงพื้นที่ชุมชนประชาสงเคราะห์ เขตดินแดง ขาดการมีส่วนร่วมและจำกัดสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารนั้น เห็นว่า รฟม. ได้จัดการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและเผยแพร่ข้อมูลโครงการอย่างต่อเนื่องในหลายช่วงเวลา รวมทั้งได้ศึกษาเปรียบเทียบแนวเส้นทางเพื่อแก้ไขปัญหาข้อร้องเรียนต่าง ๆ และดำเนินการด้านการมีส่วนร่วมให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนด แต่เมื่อ รฟม. เริ่มดำเนินการกระบวนการเวนคืนที่ดิน กลับไม่ปรากฏว่า ได้ปฏิบัติตามมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมในรายงานประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อกำหนดราคาค่าทดแทนที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง และพืชผลทางการเกษตร โดยมีตัวแทนของผู้ได้รับผลกระทบและผู้นำชุมชนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการ ทั้งที่เป็นมาตรการสำคัญในรายงาน EIA ที่จะช่วยเยียวยาและลดความขัดแย้ง จึงกระทบต่อสิทธิของผู้ได้รับผลกระทบที่จะได้มีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในกระบวนการตัดสินใจดำเนินโครงการของรัฐ อันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน

นอกจากนี้ แม้จะปรากฏว่า รฟม. ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเวนคืนและผลกระทบของโครงการแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่องในช่วงก่อนหน้า แต่เมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการเวนคืนและส่งหนังสือแจ้งให้ผู้ถูกเวนคืนเข้าทำสัญญาซื้อขาย กลับไม่ปรากฏการส่งข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับการกำหนดราคาที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง และค่าทดแทนต่าง ๆ ให้แก่ผู้ถูกเวนคืนทราบอย่างเพียงพอชัดเจน และเข้าใจได้โดยง่าย ส่งผลให้ผู้ถูกเวนคืนจำนวนหนึ่งไม่เข้าใจที่มา หลักเกณฑ์ และวิธีการคำนวณค่าทดแทนที่ได้รับ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการใช้สิทธิของผู้ถูกเวนคืนในการยื่นอุทธรณ์ค่าทดแทนตามที่กฎหมายรับรองไว้ เนื่องจากไม่อาจประเมินได้อย่างรอบด้านว่าค่าทดแทนที่ได้รับนั้นเป็นธรรมและสอดคล้องกับสภาพทรัพย์สินที่ถูกเวนคืนหรือไม่ อย่างไร

และจะได้แย้งค่าทดแทนที่ได้รับว่าไม่เป็นธรรมอย่างไร ซึ่งนำไปสู่การร้องเรียนเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การกระทำของ รฟม. จึงเป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของราชการ และสิทธิในการเข้าถึง กระบวนการเยียวยาและการอุทธรณ์ของผู้ได้รับผลกระทบ อันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนเช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุผลข้างต้น กสม. ในคราวประชุมด้านการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2569 จึงมีมติให้มีข้อเสนอแนะไปยัง รฟม. และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม สรุปได้ดังนี้

(1) ให้ รฟม. จัดตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานร่วมเพื่อกำหนดและทบทวนค่าทดแทน การเวนคืนในลักษณะคณะกรรมการเฉพาะกิจ โดยมีผู้แทนของผู้ได้รับผลกระทบ ผู้นำชุมชน และ ผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมให้ข้อเสนอแนะเพื่อประกอบการพิจารณาทบทวนค่าทดแทนของคณะกรรมการ กำหนดค่าทดแทนตามกฎหมาย และจัดส่งข้อมูลรายงานการประเมินค่าทดแทนให้ผู้ถูกเวนคืนเป็น รายบุคคล เพื่อให้ผู้ได้รับผลกระทบได้รับทราบข้อมูลอย่างครบถ้วน

นอกจากนี้ ให้ รฟม. ทบทวนราคาค่าทดแทนที่ดินซึ่งรวมทั้งที่ดินซึ่งไม่มีทางออกสู่ทางสาธารณะ โดยคำนึงถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับราคาซื้อขายที่ดิน และที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้างในสภาพตลาดจริง การใช้ ทางเข้าออกที่มีอยู่จริง รวมทั้งศักยภาพทางเศรษฐกิจของที่ดินภายหลังการเวนคืนบางส่วนมาประกอบการ ประเมินค่าทดแทน นอกจากนี้ ให้ทบทวนการกำหนดค่าเสียหายทางจิตใจให้ครอบคลุมผู้ถูกเวนคืนที่ดิน บางส่วน ซึ่งได้รับผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ความปลอดภัย และคุณภาพชีวิตในการอยู่อาศัยอย่าง มีนัยสำคัญ พร้อมกำหนดมาตรการดูแลและเยียวยาผู้ที่ถูกเวนคืนที่ดินบางส่วน โดยอาจจัดให้มีมาตรการ ป้องกันผลกระทบจากการอยู่อาศัยถาวรด้วย

(2) ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมกำกับดูแลและสั่งการให้ รฟม. ทบทวนการประเมิน ค่าทดแทนในโครงการรถไฟฟ้าสายสีส้ม ช่วงพื้นที่ชุมชนประชาสงเคราะห์ โดยเปิดโอกาสให้ผู้ได้รับ ผลกระทบสามารถมีส่วนร่วมในการนำเสนอข้อมูล ข้อเท็จจริง และข้อโต้แย้งอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่าการเวนคืนเป็นไปโดยเคารพสิทธิมนุษยชน และไม่ทำให้สภาพความเป็นอยู่ ภายหลังการเวนคืนต่ำกว่าระดับเดิม

3. กสม. เผยการประกอบกิจการเหมืองแร่โพแทชใน อ.ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา เสี่ยงละเมิดสิทธิฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมแก้ไข

นายวสันต์ ภัยหลิกี้ กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเปิดเผยว่า คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ (กสม.) ได้รับเรื่องร้องเรียนจากกลุ่มคนรักรักษ์บ้านเกิดด่านขุนทด เมื่อเดือนมกราคม 2568 ระบุว่า ผู้ร้องและประชาชนในพื้นที่ อ.ด่านขุนทด จ.นครราชสีมา ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการเหมือง แร่โพแทชของบริษัทเอกชน 2 แห่ง (ผู้ถูกร้องที่ 1 และ 2) โดยผู้ถูกร้องที่ 2 เป็นบริษัทย่อยของบริษัท บางจาก คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ต่อมาได้มีการยื่นคำขออนุญาตเปลี่ยนแปลงผังโครงการทำเหมืองแร่ต่อ กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) (ผู้ถูกร้องที่ 3) โดยเปลี่ยนแปลงวิธีการทำเหมืองเป็น การขุดเจาะอุโมงค์ในแนวตั้งโดยใช้วัตถุระเบิด ซึ่ง กพร. มีคำสั่งอนุญาตให้เปลี่ยนแปลงผังโครงการแล้ว ผู้ร้องเห็นว่าอาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การประกอบอาชีพ

เกษตรกรรม และวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ อันกระทบต่อสิทธิของบุคคลและชุมชนในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี มีคุณภาพ และปลอดภัย และอาจเป็นการละเลยต่อหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาชน จึงขอให้ตรวจสอบ

กสม. ได้พิจารณาข้อเท็จจริงจากทุกฝ่าย หลักกฎหมาย และหลักสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องแล้วเห็นว่า มีประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณา ดังนี้ ประเด็นแรกการที่บริษัทเอกชนผู้ถูกร้องที่ 1 ดำเนินการขุดบ่อเก็บน้ำผิวดินเพิ่ม 5 บ่อ โดยมีได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนแปลงแผนผังโครงการเหมืองแร่ และการดำเนินการดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงเวลาก่อนที่จะได้รับอนุญาตประทานบัตรทำเหมืองแร่ ไม่เป็นไปตามวิธีการทำเหมืองและเงื่อนไขที่กำหนดไว้ตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดนครราชสีมาซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่และอำนาจตามกฎหมายได้ร้องทุกข์กล่าวโทษต่อสถานีตำรวจภูธรด่านขุนทด เพื่อดำเนินคดีกับกรรมการของผู้ถูกร้องที่ 1 ในความผิดตามพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2560 จึงเป็นเรื่องที่อยู่ระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหอย่างเหมาะสมแล้ว

ประเด็นที่สอง การที่ กพร.อนุญาตให้บริษัทเอกชนเปลี่ยนแปลงแผนผังการขุดเจาะจากเดิมเป็นแนวตั้ง โดยใช้วัตตระเบิด เห็นว่า แม้การอนุญาตดังกล่าวจะเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยแร่ แต่เมื่อปรากฏว่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการขุดเจาะอุโมงค์เกิดขึ้นภายหลังจากที่โครงการประสบปัญหาน้ำใต้ดินรั่วไหล และเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินโครงการในสาระสำคัญ อันก่อให้เกิดความกังวลแก่ผู้ร้องและประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบ ทั้งรูปแบบการขุดเจาะดังกล่าวยังมีความเสี่ยงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะผลกระทบจากแรงสั่นสะเทือนต่อโครงสร้างชั้นหินและแหล่งน้ำใต้ดิน ซึ่งบริษัทเอกชนทั้งสองแห่งไม่ได้แสดงความชัดเจนเกี่ยวกับปริมาณวัตตระเบิดที่ใช้ จำนวนครั้งในการระเบิดต่อวัน และมาตรการควบคุมผลกระทบ ส่วน กพร. ก็ได้อนุญาตให้เปลี่ยนแปลงผังโครงการ โดยไม่ได้จัดให้มีกระบวนการสร้างความเข้าใจการให้ข้อมูล หรือการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเพียงพอเช่นกัน ดังนั้น การกระทำของบริษัทเอกชนผู้ถูกร้องที่ 1 และ 2 จึงมีลักษณะสุ่มเสี่ยงต่อการกระทบสิทธิของผู้ร้องและประชาชนในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยและมีคุณภาพ ขณะที่การดำเนินการของ กพร. ไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งรับรองสิทธิของบุคคลและชุมชนในการได้รับทราบข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินการใดที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ประเด็นนี้ จึงรับฟังได้ว่า กพร. ละเมิดสิทธิมนุษยชน

และประเด็นที่สามการประกอบกิจการเหมืองแร่เป็นสาเหตุทำให้เกิดดินเค็มในพื้นที่และส่งผลกระทบต่อบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรมหรือไม่ เห็นว่า แม้อำเภอด่านขุนทดจะเป็นพื้นที่ที่มีดินเค็มตามธรรมชาติอยู่เดิม แต่โดยลักษณะทางธรณีวิทยา ความเค็มตามธรรมชาติมักมีองค์ประกอบเป็นโซเดียมคลอไรด์ และกระจายตัวเป็นบริเวณกว้าง การที่ตรวจพบธาตุโพแทสเซียมและโพแทสเซียมคลอไรด์ในปริมาณสูงผิดปกติควบคู่กับโซเดียมคลอไรด์และกระจุกตัวอยู่ในบริเวณพื้นที่โครงการเหมืองแร่และพื้นที่ใกล้เคียง จึงเป็นหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่บ่งชี้ได้ว่า ความเค็มมีแหล่งกำเนิดที่แตกต่างจากดินเค็มตามธรรมชาติทั่วไป สอดคล้องกับลักษณะของแร่โพแทชที่อยู่ในโครงการของบริษัทผู้ถูกร้องที่ 1 และ 2 ทุกรูปแบบ ข้อเท็จจริงจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องยังไม่อาจชี้ชัดได้ว่า ความเค็มที่ตรวจพบเป็นผล

โดยตรงจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ แต่เมื่อปรากฏว่า ผู้ร้องและประชาชนในพื้นที่ได้รับความเดือดร้อนจากความเค็มที่เพิ่มขึ้น จึงร้องฟ้องได้ว่า การประกอบกิจการของบริษัทเอกชนผู้ถูกร้องที่ 1 และ 2 มีลักษณะคุ้มครองต่อการกระทบสิทธิของผู้ร้องและประชาชน

ด้วยเหตุผลข้างต้น กสม. ในคราวประชุมด้านการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2569 จึงมีมติให้มีข้อเสนอแนะในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยให้กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กพร.) จัดประชุมผู้ร้องและประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องที่ได้รับผลกระทบให้ทั่วถึงและครอบคลุมเพื่อให้ข้อมูลรายละเอียดวิธีการขุดเจาะอุโมงค์แนวดิ่งโดยใช้วัตถุระเบิด รวมทั้งปริมาณและช่วงเวลาการใช้ระเบิดและมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น โดยให้ผู้ร้องและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและเฝ้าระวังผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นด้วย

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอแนะในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสรุปได้ดังนี้

(1) ให้จังหวัดนครราชสีมาเร่งรัดสรุปผลการดำเนินงานของคณะทำงานตรวจสอบผลกระทบจากการประกอบกิจการเหมืองแร่โพแทช ตามคำสั่ง ที่ 7283/2567 ลงวันที่ 27 พฤษภาคม 2567 พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ และรายงานผลการดำเนินงานให้ กสม. ทราบ

(2) ให้ กพร. ร่วมกับกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จ.นครราชสีมา และสำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 11 ตรวจวัดวิเคราะห์คุณภาพดิน น้ำผิวดินและน้ำใต้ดินในพื้นที่โครงการเหมืองแร่โพแทชและบริเวณใกล้เคียง เพื่อหาแหล่งที่มาของความเค็มในดินและแจ้งผลการตรวจวัดวิเคราะห์ให้ผู้ร้องและประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับผลกระทบทราบ และกำกับดูแลการประกอบกิจการเหมืองแร่โพแทชของบริษัทเอกชนผู้ถูกร้องที่ 1 และ 2 รวมทั้งเฝ้าระวังการทรุดตัวของดิน การขุดเจาะอุโมงค์โดยใช้วัตถุระเบิดให้เป็นไปตามรายงาน EIA มาตรฐานความปลอดภัย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด

(3) ให้กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพให้ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชนตามหลักการชี้แนะว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (UNGPs) และแผนปฏิบัติการระดับชาติว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน (NAP) ระยะที่ 2 ให้แก่บริษัทเอกชนผู้ถูกร้องที่ 1 และ 2 รวมทั้ง กพร. เพื่อจัดทำกระบวนการตรวจสอบสิทธิมนุษยชนอย่างรอบด้าน (HRDD) ในการประเมินความเสี่ยงและผลกระทบที่จะเกิดหรืออาจจะเกิดขึ้นจากการประกอบกิจการเหมืองแร่โพแทช

(4) ให้สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) กำกับให้บริษัทบางจาก คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ในฐานะบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ กำชับและติดตามให้บริษัทเอกชนผู้ถูกร้องที่ 1 และผู้ถูกร้องที่ 2 ซึ่งเป็นบริษัทย่อย จัดทำกระบวนการตรวจสอบสิทธิมนุษยชนอย่างรอบด้าน (HRDD) และเปิดเผยข้อมูลการดำเนินงานและความรับผิดชอบของผู้ถูกร้องที่ 2 ไว้ในรายงาน 56-1 One Report อย่างชัดเจน

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

27 มีนาคม 2569